

توسعه و معماری معاصر ایران از منظر پست مدرن نسیم بذرافکن^۱

چکیده

اصطلاح توسعه به صورت فراگیر پس از جنگ جهانی دوم مطرح شد. پس از به وجود آمدن واژه توسعه از این واژه تعبیر متفاوتی به عمل آمد. هر دوره با توجه به شرایط اجتماعی و اقتصادی و فکری آن دوران برای توسعه معیارهایی تعیین کرد. یکی از این دوران‌ها، دوره پست مدرن بود که همانند دیگر افکاری که با این نام خوانده می‌شوند واکنشی در برابر توسعه مدرن بود. واژه توسعه در لغت به معنای خروج از لفاف است. در قالب نظریه نوسازی، لفاف همان جامعه سنتی و فرهنگ و ارزش‌های مربوط به آن است که جوامع برای متجدد شدن باید از این مرحله سنتی خارج شوند. توسعه پست مدرن در رویارویی با این مفهوم از توسعه به وجود آمد و با توسعه صرفاً مادی و صنعتی مدرن که توجهی به انسان و هویت انسانی نداشت به مخالفت پرداخت. در این مقاله ابتدا با روش توصیفی به بیان معیارهای توسعه از منظر پست مدرن و بررسی معماری معاصر ایران از این دیدگاه پرداخته می‌شود، سپس به روش تطبیقی این دو مشخص خواهد شد که معماری معاصر ایران برخلاف آنچه که در مبانی توسعه پست مدرن آمده است به سمت و سویی دیگر رفته است.

واژگان کلیدی: توسعه، مدرن، پست مدرن، معماری معاصر ایران، شرایط اجتماعی اقتصادی

مقدمه

توسعه مفهومی پیچیده و چندجانبه است معنای واژه توسعه و مفهومی که از آن اراده می‌شود، همواره بحثی مناقشه‌برانگیز بوده است. ابهام واژه توسعه باعث می‌شود در بحث‌های مربوط به توسعه، اختلاف دیدگاه‌ها افزایش یابد. (پوریانی، ۱۳۹۲)

تاکنون تعاریف گوناگونی از توسعه ارائه شده است برخی از نویسندگان از صنعتی شدن، برخی از رشد اقتصادی، برخی از توسعه سیاسی و عده ای هم از نوسازی جوامع سنتی سخن گفته اند. (اسدی، ۱۳۷۸، ۴)

در دوران مدرنیته^۲ بشر مبنای همه چیز قرار گرفت و طبیعت، جهان اخلاقی، روابط قدرت، علم و تکنولوژی خاستگاه بشری پیدا می‌کند. تفکر مدرن تا آنجا پیشرفت که در جوامع مدرن پیشرفت صنعت را تنها راه حل مشکلات جوامع می‌دانستند. به این ترتیب پس از جنگ جهانی دوم به دنبال گسترش نظام ارتباطات، رسانه‌های جمعی، حمل و نقل، جهانگردی و آشنایی ملت‌های دور مانده از پیشرفت‌های جهان صنعتی مفهوم توسعه شکل گرفت و به سرعت به کشورهای نوظهور جهت بخشید. توسعه یک قالب فکری اساسی برای سیاست‌های شمال در برابر جنوب فراهم ساخت سیاست‌هایی که براساس آمیزه‌ای از بخشندگی، اخاذی و ستمگری مبتنی بود. (زاکس، ۱۳۷۷، ۵)

کشورهای صنعتی با استفاده از واژه توسعه یافته و کم توسعه یافته^۳ کشورهای جهان را به دسته‌های جدا از هم تبدیل کردند. این عمل غیر از به وجود آوردن اختلاف طبقاتی که هیچگاه برطرف نمی‌شود در کشورهای به اصطلاح کم توسعه یافته احساس حقارت به وجود آورد. کشورهای تحقیر شده نیز بدون توجه به فرهنگ، اصالت و قابلیت‌های خود تکنولوژی و فنون کشورهای صنعتی را به بهای گزافی خریده و بدون آگاهی استفاده کردند. هرچند توسعه هیچ معنایی ندارد ولی نقش خاصی را ایفا می‌کند و اجازه می‌دهد که هر مداخله‌ای به نام هدفی عالی تر تقدس یابد. (زاکس، ۱۳۷۷، ۵)

به عقیده زاکس^۴ نتیجه این امر کاهش وحشتناک تنوع و گوناگونی بوده است. ساده-سازی معماری، لباس و اشیای روزمره در سراسر دنیا توی چشم می‌زد، گوناگونی زبان‌ها، آداب و رسوم و حرکات و اشارات از بین رفت و یکسان سازی آرزوها و رویاها عمیقاً در ضمیر ناخودآگاه جوامع ریشه دوانید. (همان، ۱۳۷۷، ۱۰)

درايران نیز در زمان پهلوی و قاجار با آشنایی با پیشرفت‌های غرب و ایجاد حس عقب-ماندگی، ایرانیان فرهنگ و پیشینه خود را به دست فراموشی سپردند. دولت افراد مختلفی را

² modernity

³ less-developed country

⁴ Sachs Wolfgang

جهت آشنایی با پیشرفت‌های غرب به اروپا فرستاد که از ایشان سفرنامه‌هایی در دست است آن‌ها با بزرگداشت پیشرفت‌های فنی غربیان به دنبال راهی برای ورود نوآوری به ایران بودند. اما از آنجا که دریافت‌های آنان بر شالوده مبانی نظری خاصی استوار نبود از محدوده توجه به ظواهر تحولات فراتر نمی‌رفت (بانی مسعود، ۱۳۸۸، ۴۴) بدین ترتیب اینان رویه استعماری تمدن بورژوازی^۵ غرب را فراموش کردند و تقلیدی کورکورانه از غرب را توصیه نمودند. (همان، ۱۳۸۸، ۳۲)

با ورود تکنولوژی و ظواهر غربی به ایران، معماری نیز جهت نشان دادن حرکت رو به توسعه مدرن با دیگر عوامل همراه شد و ساختمان‌ها بدون توجه به مبانی فکری مدرن با تقلید ظاهری در کشور ساخته شدند. اما با ورود به عصر پست مدرن^۶ و شروع انتقاد از دستاوردهای مدرنیته عصر توسعه به مفهوم مدرن نیز رو به فراموشی رفت.

در اولین دهه توسعه (۱۹۶۰) جوانب اقتصادی و اجتماعی از هم دور مانده بودند اما در دهه دوم (۱۹۷۰) این دوجنبه از توسعه با هم تلفیق شدند. در دهه دوم مسائل عمده‌ای مثل محیط زیست، جمعیت، گرسنگی، زنان، بوم یا زیستگاه و اشتغال به طور متوالی به صحنه آمدند. پس از این در ادامه یافتن یک اصل وحدت بخش در اعلامیه کوکویوک^۷ اعلام شد هدف توسعه "باید توسعه انسان‌ها باشد و نه توسعه اشیا." (زاکس، ۱۳۷۷، ۲۷) دیدگاه پست مدرن، منتقد تمامی برداشت‌ها و نظریه پردازی‌هایی است که در چارچوب اصل اساسی و محوری دوران مدرنیته شکل گرفته‌اند. این دیدگاه خواهان ساختارشکنی از مفهوم رایج توسعه است. (دینی ترکمانی، ۱۳۹۰، ۲۹)

تعریف توسعه

واژه توسعه^۸ کلمه ایست با ریشه عربی که در فرهنگ فارسی معین به فراخی، وسعت دادن، ترقی و پیشرفت معنی شده‌است. (معین، ۱۳۸۸) همان‌طور که اشاره شد در تعریف توسعه ابهام وجود دارد. البته در بحث پیشرفت آنچه مد نظر است، اغلب تلقی جوامع غربی از این واژه است. به این ترتیب پیشرفت عبارت است از بهبود کیفیت زندگی، تغییر سطح

^۵ Bourgeoisie

^۶ Post modernity

^۷ Cocoyoc Declaration

^۸ development

برخورداری و فهم انسان از منابع طبیعی و کرامت‌های انسانی برای رسیدن به بالاترین ظرفیت، رشد مداوم در ابزار و روابط مادی و معنوی و بنیان‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی که می‌تواند انسان را به تعالی و کمال برساند. در این تعریف ویژگی‌هایی وجود دارد که نشان می‌دهد پیشرفت یک جریان پویا است. (پوریانی، ۱۳۹۲)

پیدایش توسعه

بعد از جنگ جهانی دوم بازسازی اقتصادهای ویران شده اروپایی در چارچوب اصل مارشال در دستور کار دولت وقت آمریکا قرار گرفت و به این صورت بحث توسعه مجدد اقتصادهای جنگ زده مطرح و دنبال شد. همچنین به دنبال موج اول رهایی کشورهای مستعمره آمریکای لاتین از چنگ دولت‌های استعماری اسپانیا و پرتغال در نیمه اول قرن بیستم، برخی از کشورهای مستعمره آسیایی و آفریقایی توانستند بعد از جنگ جهانی دوم استقلال ملی خود را جشن بگیرند. به این صورت، با تغییر جغرافیای جهان و تاسیس دولت‌های مستقل جدید بحث توسعه اقتصادی این کشورها نیز موضوعیت پیدا کرد و زمینه برای رویش نظریه‌های موسوم به توسعه فراهم شد. (دینی ترکمانی، ۱۳۹۰، ۲۹)

در سال ۱۹۴۹ ترومن^۹ واژه «کم توسعه یافته» را به وجود آورد و به این ترتیب به یکباره دومیلیارد نفر درجهان به افراد کم توسعه یافته تبدیل شدند. از آن زمان آنها دیگر خودشان با تمام گوناگونی‌هایشان نبودند و در آینه دیگران مسخ شدند آینه‌ای که آنها را تحقیر و هویت آنها را تعریف کرد و بدین ترتیب هویت ناهمگون و گوناگون اکثریت جمعیت دنیا مقهور هویت همگون ساز اقلیت محدودی شد. (زاکس، ۱۳۷۷، ۱۴)

نظریه‌های توسعه

نظریه‌های توسعه را نباید به عنوان نظریه‌هایی که مصادیقی مختلف از نظریه‌ای عام و جهان‌شمول هستند در نظر گرفت، بلکه باید آن‌ها را به عنوان چارچوب‌های الگویی هم-عرض و گاه متضاد دانست، که بر مبنای مفروضاتی متفاوت و با عنایت به شرایط خاص بخشی از جهان شکل گرفته‌اند. یکی از نظریه‌های توسعه، نظریه‌هایی است که با دیدگاهی پست‌مدرن، منتقد تمامی برداشت‌ها و نظریه پردازی‌هایی است که در چارچوب اصل

^۹ Harry S. Truman

اساسی و محوری دوران مدرنیته شکل گرفته اند. توسعه مدرنیته طی چهار قرن گذشته معتقد به امکان پذیری دسترسی به ترقی و پیشرفت با اتکا بر عقل خود بنیاد، فاعل خودآگاه و دانش بوده‌است. دیدگاه پست مدرن خواهان ساختارشکنی از مفهوم رایج توسعه است. (دینی ترکمانی، ۱۳۹۰، ۲۹)

پست مدرن

کلمه پسامدرن نخستین بار توسط فدریکو دو انتیس در دهه ۱۹۳۰ به مثابه عکس-العملی در برابر مدرنیسم ادبی به کار رفته است. پست مدرن قصد بازگشت به دوران قبل از مدرن را ندارد زیرا معتقد است دوران مدرن و ماقبل مدرن در یک مسأله مشترکند و آن اعتقاد به اصول کلی و در واقع فراروایت هاست. (قبادیان، ۱۳۸۹، ۹۰)

در این دوران، نقد مدرنیته و بحران‌هایی که در دوره مدرنیته بروز می‌کند، آغاز می‌شود. در واقع پست مدرن به مفهوم نقد اصول و مبانی کلاسیک مدرنیته و گسست از اصول مدرن است. بعدی بودن احساس ناخوشایند بودن از یک عصر خلاق و یا برعکس آن، یعنی احساس خوشایند فرارفتن از یک ایدئولوژی مضر است. چند اندیشمند در این زمینه پیش‌تاز هستند. «مارکس»^{۱۰} در زمینه سیاست، «کی‌یر»^{۱۱} فیلسوف دانمارکی در زمینه دین مسیحی و «نیچه»^{۱۲} در زمینه فلسفه و اخلاق می‌نویسند. (جوادی آملی و دیگران، ۱۳۸۳) این‌ها پست مدرن را واکنشی در برابر عمیق‌ترین بحران‌های معنوی و فلسفی عصر مدرن و به معنی شکست و ناکامی روشنگری و عقلانیت می‌دانند، با این حال در رابطه با اینکه پست مدرنیسم چه مشخصات و ویژگی‌هایی دارد توافقی وجود ندارد.

توسعه پست مدرن

به عقیده ولفگانگ زاکس با ورود به عصر پست مدرن و شروع انتقاد از دستاوردهای مدرنیته عصر توسعه به مفهوم مدرن نیز رو به فراموشی رفت زیرا تاریخ چهار پیش فرض اساسی آن را منسوخ کرد:

¹⁰ Karl Heinrich Marx

¹¹ Soren Kierkegaard

¹² Friedrich Wilhelm Nietzsche

اول؛ فرض برتر بودن کشورهای صنعتی از نظر تکامل اجتماعی، که این پیش فرض در اثر معضل بوم شناختی کاملاً بی اعتبار گشت. رهایی از رنج و مشقت توسط تکنولوژی تنها یک خیال بوده است، با پیشرفت روزافزون تکنولوژی زمین مدام تخریب و تخلیه می‌شود و دایماً زمین و هوا آلوده‌تر می‌شود.

دوم؛ توسعه ابزاری برای رقابت بین نظام‌های سیاسی بود. با چندقطبی شدن جهان این پیش فرض نیز از بین رفت و بازدارندگی جای پیشرفت را به عنوان هدف توسعه می‌گیرد. متخصصین توسعه می‌کوشند تا جلوی سیل مهاجرین خارجی را گرفته، جنگ‌های منطقه-ای را محدود ساخته، تجارت غیرقانونی را متوقف کرده و فجایع زیست محیطی را مهار کنند.

سوم؛ وعده همپایی و نیل به برابری بود که دیده می‌شود که کشورهای صنعتی با تکیه به تولید تکنولوژی هر روز ثروتمندتر از پیش می‌شوند و با جذب سرمایه‌های کشورهای ضعیف فاصله هر روز بیشتر می‌شود. تبدیل مردم سنتی به مدرن با شکست مواجه شده است و انسانها در میان سنت و تجدد سرگردانند.

چهارم؛ توسعه می‌خواهد تمام اقوام و ملت‌های جهان در مسیر واحدی به سوی نوعی رشد و تکامل گام بردارند مسیری که پیش‌تاز آن کشورهای صنعتی هستند و از ابتدا هدف پنهان توسعه، غربی کردن جهان بوده‌است. از این دیدگاه اقوامی که شیوه زندگی نامتجانس و متفاوتی از کشورهای پیشرفته دارند را دچار کمبود می‌دانند. (زاکس، ۱۳۷۷، ۷ و ۹)

از اینجا می‌توان تفاوت میان این رویکرد را با رویکردهای پیشین توسعه دید، در حالی که رویکردهای پیشین دغدغه دسترسی به حداکثر رشد اقتصادی را دارند، پست مدرن بر علیه رشد قیام می‌کند و در برابر آن می‌ایستد و خواهان متوقف شدن آن است. رویکرد رادیکال پست مدرن اساساً رویکردی ضد رشد و ضد توسعه به معنای متعارف آن است. ویژگی دیگر رویکرد پست‌مدرن، نقد «فراروایت» است. از آنجا که خواستگاه نظریه‌های مدرن، غرب است، تعمیم‌شان به سایر نقاط جهان پیامدی ندارد جز سیطره فرهنگی غرب بر شرق. کارکرد دیگر فراروایت حذف روایت‌های بومی و محلی است که محتوایی غنی دارد. از این منظر، فرآیند توسعه به معنای فرآیندی تعریف می‌شود که بر مبنای مشارکت اجتماعی توده مردم در نظام تصمیم‌گیری و بر مبنای دانش بومی و محلی خود آنان شکل می‌گیرد و پیش می‌رود. (دینی ترکمانی، ۱۳۹۱، ۲۹)

آخرین ویژگی رویکرد پست مدرن، اثرپذیری آن از اندیشه فیلسوف فرانسوی، میشل فوکو^{۱۳}، است. فوکو در چارچوب آنچه «تبارشناسی» می‌نامد، بر این باور است که در هر عصر تاریخی، معرفتی ظهور می‌یابد که در ورای ادعای علمی بودن و بیطرفی، رابطه وثیق و تنگاتنگی با ساخت قدرت دارد. از همین منظر است که نظریه پردازانی چون ولفگانگ زاکس بر این باورند که پارادایم توسعه به معنای متعارف آن پارادایمی است که توسط آمریکا در چارچوب اصل مارشال پردازش شد و بنابراین در پس آنچه نظریه پردازانی مانند روستو^{۱۴} پرداخته‌اند، تامین منافع آمریکا نهفته است. (همان، ۱۳۹۱، ۲۹)

ریشه مشکل از منظر رویکرد پست مدرن، اساسا به پارادایم رشد، ترقی و پیشرفت باز می‌گردد که حرص و آز را در وجود آدمی تقویت می‌کند. نتیجه این‌که، انسان با پیگیری پروژه پیشرفت از چاله درآمده و در چاه افتاده است و گرفتار مسائل و مشکلات مهمی از قبیل سوراخ شدن لایه اوزون، گرم شدن هوا، آلودگی و سایر مسائل زیست محیطی شده- است. به این صورت، اساسا سیاره زمین در معرض تهدید قرار گرفته است. (دینی ترکمانی، ۲۹، ۹۱)

نقش توسعه در معماری

در مقوله معماری، مدرنیته با شعار پیشرفت و توسعه، چنان خویش را به جامعه بشری تحمیل می‌کند که جوامع، به خصوص جوامع عقب مانده از نظر صنعت که هویت و اعتبار خویش را در همسان شدن ظاهری با غرب جستجو می‌کنند، سعی در تکرار و تقلید الگوهای معماری بیگانه می‌نمایند. الگوهایی که به ناچار شیوه زیست آن‌ها را دگرگون خواهد کرد. (پرویزی، ۱۳۸۸، ۸۵)

دکتر شریعتی معتقد است در اثر احساس حقارت و در رابطه بین قوی و ضعیف، تقلید که امری غریزی و روانی است پدید می‌آید. تقلید دو وجهه کاملا متناقض دارد که اگر کاملا آگاهانه باشد، با ارزش، طبیعی، عامل رشد، سازنده و مثبت است و اگر کورکورانه باشد مانع خلاقیت و انتخاب آزادانه و عامل درج‌زدن خواهد بود. (ذاکری، ۱۳۸۸، ۸۳)

¹³ Paul Michel Foucault

¹⁴ Walt Whitman Rostow

تأثیر تحولات مدرن غربی در معماری ایران

معماری کهن ایرانی همواره یک معماری پیشرو و مؤلف در سطح جهانی مطرح بوده است، در دوره حکومت قاجار بر اثر تحولات مختلف سیاسی و اجتماعی به تدریج روند تاثیرگذاری معماری ایرانی بر سایر کشورها روند معکوس پیدا کرد. (ذاکری، ۱۳۸۸، ۸۳) حکومت قاجار مصادف با قرن ۱۹ میلادی است. تحولات این دوران بازتاب کم‌رنگی از تحولات عمیق غرب در زمینه مدرنیته بود. ایران نیز به اندازه استعدادش مدرنیته متولد غرب را هرچه ابتر و مسخ‌شده‌تر تجربه کرد. (کاظم‌زاده، ۱۳۸۸، ۵۶) اما در این دوران تأثیرات به حدی بود که برای معماری ایران قابل هضم بود و باعث پیدایش معماری خاص دوران قاجار شد، معماری که همچنان با دوره‌های قبل خود پیوند داشت. حتی در دوره های پهلوی اول و دوم نیز با وجود پیدایش نهضت مدرن و سبک‌های مختلف و تحصیل دانشجویان ایرانی در اروپا هنوز هم ساختمانها رنگ و بوی ایرانی داشتند. (ذاکری، ۱۳۸۸، ۸۳)

شروع معماری نو در ایران را می‌توان از شروع دوره پهلوی به حساب آورد به طوری که ساختمان‌هایی که تا سال ۱۳۲۰ در ایران ساخته شدند معرف بروز نخستین تغییر و تحولات معماری در ایران به شمار می‌آیند. (باور، ۱۳۸۸، ۵۹)

مجموعه تحولات معماری ایران علاوه بر این که تحت تسلط شرایط اقلیمی خاص این سرزمین قرار دارد و صرف نظر از این که عوامل اقتصادی بر آن تأثیر داشته‌اند دو عامل مهم دیگر یکی سنت‌های قدیمی روستایی و دیگری سیستم سیاسی حاکم بر زمان در به وجود آوردن معماری به شدت موثر بوده‌است. (باور، ۱۳۸۸، ۲۸) به این ترتیب هیچ‌گاه معماری مدرن به طور کامل منطبق با اصول غربی‌اش در ایران شکل نگرفت.

ظهور پست مدرنیته در جهان و ایران

اگر به گفته چارلز جنکز^{۱۵} پایان معماری مدرن ۱۹۷۲ میلادی در نظر گرفته شود، حدوداً ۵۰ سال طول کشید تا مفاهیم پست مدرن به معماری کشورهای غربی وارد شود و در ایران این دوران مصادف با حکومت محمدرضاشاه است. همچنین این دوران را می‌توان دوره شکل‌گیری نسل سوم معماران ایرانی دانست. این نسل از معماران همسو با جریانات

¹⁵ Charles Jencks

معماری غرب دغدغه‌ای جز فرار از سیطره معماری مدرن ندارند و نامگذاری آن‌ها اشاره به جریان‌های بعد از مدرن و تحولاتی است که در پی دوری جستن از مباحث معماری مدرن هستند. (بانی مسعود، ۱۳۸۸، ۴۳۷)

در ایران نیز تنوع‌گرایی، کثرت‌گرایی، التقاط و تعدد دیدگاه‌ها از اصلی‌ترین شاخصه‌های معماری معاصر است. عدم شکل‌گیری یک بنیان اندیشه‌ای منسجم در ذهن معماران حتی موجب می‌شود در برداشت سطحی از آثار جهانی نیز به یک شیوه بسنده نکرده و با اعمال سلیقه‌های شخصی، کثرت‌گرایی و التقاط را دامن بزنند. در این نگرش، الزامی در توجه به داشته‌های گذشته دیده نمی‌شود و هم‌سویی با معماری روز جهانی و فردگرایی و خودمحوری ملاک قرار می‌گیرد. (حبیب و حسینی، ۱۳۸۹، ۳۰)

معماری معاصر ایران

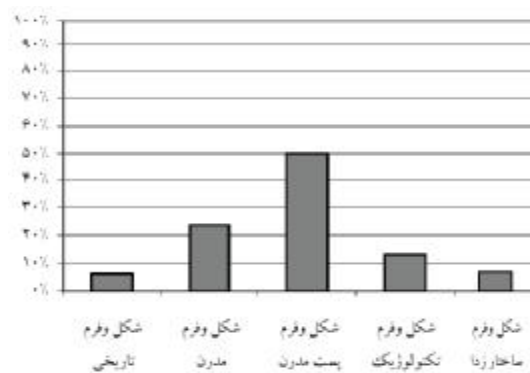
در دوره معاصر هنر ایران، تحت تأثیر هنر معاصر جهانی و تفکرات نو در این زمینه، به دنبال تلفیق هنر ایرانی و مدرن است. در زمینه معماری می‌توان گفت مهاجرت گسترده روستائیان به شهرها که پس از اصلاحات ارضی شروع شده و با افزایش درآمدهای نفتی سرعت گرفته بود، منجر به ساخت و ساز بدون تبعیت از الگویی مناسب شد. جنگ تحمیلی و تحریم اقتصادی باعث عدم تداوم جریان معماری گشت. هم‌زمان، جریان جهانی پست مدرنیسم برخی معماران را به سوی التقاط‌گرایی کشاند و تقلید بی‌پایه از گذشتگان در این سبک، معماری را سردرگم کرد تا آنجا که برخی بناهای کنونی خالی از هویت ملی است. (پرویزی، ۱۳۸۸، ۱۰۲)

به اعتقاد دکتر حسینی معماری معاصر ایران اگرچه در نگاه اول به تحولات معماری در کشورهای اروپایی، تحولات معماری در آمریکا و حتی تجربیات کشورهای جهان سوم و آسیایی در این زمینه مربوط است ولی در جوهر خود پدیده‌ای است کاملاً مستقل که نه فقط از نظر نگرش‌های تاریخی آن که حتی از نظر ماهیت کلی و روش برخورد نیز متفاوت و منحصر به فرد است و عوامل ماهیتی بسیاری موجب می‌شوند معماری معاصر ایران، در گستره عمومی خود تبدیل به مجموعه‌ای پیچیده و متناقض گردد که یافتن هرگونه تداوم منطقی، زمانی، مکانی، سبک‌شناسی یا نظری در آن بسیار دشوار است. (حسینی، ۱۳۹۰، ۱۸)

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۳

نمودار ۱. فراوانی بناهای معاصر ایران در گروه شکلی

در غالب کشورهای در حال توسعه از جمله ایران، خاص‌نگری‌های فرهنگی، واکنشی بود که در مقابل نفوذ فرهنگ جهانی متجلی گردید. توجه به هویت و اصالت در معماری که مدت‌هاست سبب تولید نظریات و گرایش‌های مختلفی از جمله منطقه‌گرایی و بوم‌گرایی گردیده‌است، همواره دغدغه‌های از نظریه‌پردازان و طراحان ایران بوده‌است. این نوع استفاده از منابع و فرهنگ ایرانی تلاش و جستجوی تدریجی اما مداوم بوده‌است که با روش‌های مختلفی، مورد تجربه و آزمایش قرار گرفته‌است. از روش‌های الحاقی و نمادین در سطح و حجم معماری تا روش‌های تجربی در ایجاد فضای آشنایی معماری از یک سو و استفاده از تکنیک‌های بیان مستقیم تا تجرید و تداعی غیرمستقیم جملگی در این مسیر مورد استفاده قرار گرفتند. ضمن آن‌که همه تاریخ معماری ایران از کهن‌ترین دوران تا دوران اخیر منبع تغذیه آن‌ها بوده‌است. (حبیب و حسینی، ۱۳۸۹، ۳۱)

در یک دسته‌بندی از گرایش‌های معماری معاصر ایران که توسط دکتر حسینی انجام شده‌است ۶ دسته کلی شامل: اقتباس از معماری تاریخی، گرایش مدرن، گرایش پست مدرن، گرایش فن‌آورانه، گرایش ساختارزدا و گرایش عوام‌پسند در نظر گرفته شده‌است. در دهه‌های بعد از انقلاب با مطرح شدن سبک معماری پست مدرن در جهان و در دسترس قرار گرفتن فرم‌ها، نمادها و موتیف‌های رایج این شیوه از طریق نشریات و تصاویر، بسیاری از طراحان و سازندگان عرصه‌های عمومی و خصوصی به جهت اینکه مکعب‌های

مدرن خود را مطلوب‌تر نمایند، از فرم‌های جدید به وفور استفاده کردند. لذا نمونه‌های فراوانی بر مبنای سبک معماری پست مدرن آن هم در سطح و پوسته بناها ساخته شدند. تعداد محدودی از آن‌ها به واسطه سلیقه طراحان بنا و علم و اطلاعاتشان از تحولات جهانی معماری بر مبنای اصول این سبک ساخته شدند. طبق تحقیقات این پژوهش پنجاه درصد از ساختمان‌های مورد مطالعه در شکل و فرم از اصول پست مدرن پیروی می‌کنند. بر اساس برخورد معماران با گرایش پست مدرن به چهار زیرگروه پست مدرن غربی، پست مدرن ایرانی، التقاط پست مدرن غربی و پست مدرن ایرانی و پست مدرن عامیانه تقسیم شده‌اند. در مجموع گرایش پست مدرن با طیف‌های مختلفی که در خود دارد مهم‌ترین گرایش در بین معماران این دوره می‌باشد. البته توجه به معماری تاریخی در معماری معاصر ایران مقوله‌ایست متفاوت با پست مدرن غربی که هم از لحاظ زمانی مقدم بر آن است و هم از جهت محتوایی مسائل متفاوتی را دنبال کرده‌است. (حسینی، ۱۳۹۰، ۲۱)

نتیجه‌گیری

بررسی تاریخ معاصر کشورهای غربی گویای این نکته است که تحولات این کشورها در حوزه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و معماری هماهنگ بوده‌است. به طوری که پس از به وجود آمدن تفکرات مدرن توسعه مدرن و معماری مدرن و دیگر جریان‌های مدرنیزاسیون به وجود آمدند. در مورد پست مدرن نیز همین مسیر دنبال شد. اما در ایران به علل مختلفی که در این گفتار آمد هیچکدام از این جریان‌های فکری به طور کامل در کشور شکل نگرفت.

برخلاف آنچه که در غرب روی داد تفکرات مدرن در ایران باعث پیشرفت شد. عوامل مدرنیزاسیون از فرهنگ غنی ایران و تعصب مردم و عوامل حکومتی بر تاریخ خود باخبر بودند و بدین جهت برای حفظ جایگاه خود با تاریخ آن‌گونه که در کشورهای غربی برخورد شد عمل نکردند و به جای مخالفت به همسویی و سازگاری با تاریخ تن دادند و بدین ترتیب نوعی دیگر از مدرنیته در ایران به وجود آمد. معماری این دوران هرچند از نظر فن ساخت از گذشته جدا می‌شود اما همچنان شکلی ایرانی دارند و با ساختمان‌های مدرن غربی کاملاً متفاوتند.

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۳

پست مدرن در غرب برای حل مشکلات مدرن به وجود آمد اما در ایران پست مدرن به جای حل مشکلات به آنان دامن زد و با ترویج کثرت‌گرایی باعث سردرگمی بیشتری شد. معماران ایرانی بدون اطلاع از علل وجودی سبک‌ها به تقلید ظاهری پرداختند و مشکل بی-هویتی که در کشورهای غربی با مدرنیته به وجود آمده بود در ایران به وسیله پست مدرن به وجود آمد.

در پایان این نکته یادآوری می‌شود که مبانی توسعه هر کشور باید براساس شرایط خاص خودش تبیین و اجرا شود و تقلید صرف نمی‌تواند راهگشای توسعه انسانی باشد.

فهرست مراجع

باور، سیروس، ۱۳۸۸، نگاهی به پیدایی معماری نو در ایران، نشر فضا، تهران.
معماریان، غلامحسین، ۱۳۸۴، سیری در مبانی نظری معماری، چاپ اول، انتشارات سروش دانش، تهران.

تقی زاده، محمد، ۱۳۸۹، روایتی ایرانی از حکمت معنا و مصادیق هنر، چاپ اول، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران.

بانی مسعود، امیر، ۱۳۸۸، معماری معاصر ایران، چاپ اول، نشر هنر معماری قرن، تهران.
قبادیان، وحید، ۱۳۸۹، مبانی و مفاهیم در معماری معاصر غرب، چاپ سیزدهم، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، تهران.

زاکس، ولفگانگ، ۱۳۷۷، نگاهی نو به مفاهیم توسعه، ترجمه دکتر فریده فرهی و وحید بزرگی نشر مرکز تهران.

معین، محمد، ۱۳۸۸، فرهنگ فارسی معین، چاپ بیست و ششم، نشر امیرکبیر، تهران.
جامعه اسلامی دانشجویان، ۱۳۸۳، اسلام و مدرنیته، سخنرانی جمعی از اساتید تابستان ۱۳۸۱، انتشارات معارف، چاپ اول، قم.

دینی ترکمانی، علی، ۱۳۹۰، راهکارهای توسعه اقتصادی از دیدگاه مکاتب اقتصادی، روزنامه دنیای اقتصاد، شماره ۲۵۵۷: ۲۹.

دینی ترکمانی، علی، ۱۳۹۱، رویکرد پست مدرن به توسعه، روزنامه دنیای اقتصاد، شماره ۲۶۲۵: ۲۹.

حسینی، اکرم، ۱۳۹۰، تبیین و تدوین گرایش‌های معماری معاصر ایران پس از انقلاب اسلامی، فصلنامه هویت شهر، شماره هشتم، سال پنجم، بهار و تابستان ۱۳۹۰: ۱۷-۲۶.

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی مفاسیم و نظریه های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

اربدیشت و خرداو ۱۳۹۳

پرویزی، الهام، ۱۳۸۸، معماری ملی از دیدگاه هویت فرهنگی، فصلنامه مطالعات ملی، شماره ۳۹: ۸۱-۱۰۸.

حبیب، فرح؛ حسینی، اکرم، ۱۳۸۹، تحلیلی از معماری معاصر ایران در رویارویی با پدیده جهانی شدن، نشریه هویت شهر، سال چهارم، شماره ۶، بهار و تابستان ۸۹: ۲۹-۳۸.
ذاکری، سید محمد حسین، ۱۳۸۷-۱۳۸۸، بازنگری پدیده تقلید در معماری معاصر ایران و جهان، فصلنامه گزارش سازمان نظام مهندسی ساختمان استان فارس، شماره های ۵۹ و ۶۰: ۸۰-۹۷.
کاظم زاده، محمدرضا، ۱۳۸۸، معماری معاصر ایران تکاپوی سنت و مدرنیته، کتاب ماه هنر، شماره ۱۳۴، آبان ۱۳۸۸: ۵۴-۵۷.